ILMIY MATNLARNI TAHLIL QILISHNING AHAMIYATI

Oqmonova Sevinchoy Olloyor qizi
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Turkiy tillar fakulteti O‘zga tilli guruhlarda o‘zbek tili ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.8036785

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 08-June 2023 yil
Ma’qullandi: 10-June 2023 yil
Nashr qilindi: 14-June 2023 yil

KEY WORDS

Ilmiy matn, strukturaviy tuzilma, an’anaviy tahlil, publitsistik matn, pedagogik faoliyat, ilmiy tahlil, dialektologiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada ilmiy matnlarning ifodalanish shakllari hamda ularning tahliliy jarayonlarida uzviy tarzda aloqadorlikni yuzaga keltiradi deyish mumkin. Ilmiy matnlarning hajm va shakllar bilan uzviy aloqadorlikda amalga oshishi bilan boshqa matnlardan farqllilik haqida fikr yuritilgan.

“Ilmiy matnlar ma’lum bir o‘ziga xos yondashuvni tqlab qiladigan mavzular va vaziyatlarni ko‘rib chiqqani uchun boshqa turdagi matnlardan masalan, adabiy yoki publisistik turdangi matnlardan, masalan, adabiy yoki publitsistitik matnlardan ajralib turadigan bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Ya’ni har bir aniq yo‘nalishga(matematiki, fizika, biologiya va kimyo va boshqalar) xos bo‘lgan maxsus terminologiyaga ega bo‘ladi yoki sohaning so‘z boyligidan foydalaniladi. Ilmiy matnlar turli fanlarga oid ma’ruzlar, tezislar, maqolalalr, monografiyalar, darsliklar yoki didaktik qo‘llanmala, targ‘ibot ishlari, umuman, hare xil shakldagi nashrlar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi”.[1] Haqiqatdan ham, ilmiy matnlarning oPzaro tahlil etilishida, ilmiy nazariya va qarashlarning ifodalanishi, mutaxasislikka oid nazariy qarashlar vositasida amalga oshiriladi. Bunda, shuningdek, ma’lum bir qarashlar va nazariyalarni jamoaatchilikka oid terminlar bilan ilmiy matlarga oid qarashlar yuzasidan farqlilikni saqlab qolgan. Shunga ko‘ra ilmiy matnlarning boshlang‘ich qismi ham boshlang‘ich nuqatasi bilan ham ahamiyatlidir. Badiiy va publitsistik uslublarda ifodalanilgan matnlar bilan ilmiy uslubdagi matnlarning farqli jihatlari ham mavjudligi bilan ham yaxlitlilikni saqlab turadi.

Ilmiy matnlarning maktablar darsliklari, o‘quv qo‘llanmalarida izohlanishiga ko‘ra ham tahlil qilinisshi kuzatiladi. Tahlil jarayonida ilmiy matnlarning uzviyligini ta’minlash maqsadida o‘ziga xos tarzda yondashuvli tarzda amalga oshirilishi ham tahlilning o‘ziga xosligini ochib beradi. Ilmiy matnlarning tahlil qilinishida sarlavha nomi, kirish qismining umumiy yaxlitlikda amalga oshirilishida yozma ishlarning strukturaviy tarzda amalga oshirilishi ham ahamiyatlilik darajasini yuizaga keltirishi kuzatiladi. Ilmiy matnlarnimng boshq aturdagi matnlardan farqli jihatlari ham manashunday holatlarda namoyon bo‘ladi, deyish mumkin.

Ilmiy matnlarning pedagogik faoliyatda tutgan oʻrni va roli katta boʻlib, nazariyalar, qarashlarning umummilliy asoslari natijasida amalga oshiriluvchi matn shakli boʻlib, ilmiy matnlarning strukturaviy birliklar natijasini yuzaga kelishi bilan akloqadorlikni tashkil etadi. Ilmiy matnlar oʻzaro intellektual yondashuv asosida yuzaga kelish bilan ham aloqadorlini tashkil etishi bilan boshqa turdagi matnlar bilan oʻzaro farqliliklni tashkil etishi bilan izohlaniladi. Ilmiy mavzudagi matnlar maqsad va vazifalardidan koʻra maʼruza yoki tezis shakliga koʻra, darsliklar umumiy darsliklar doirasida qoʻllanilish xususiyatlarini nam,oyon etadi. Umumiy qilib aytganda, matnlarning katta yoki kichik ekanligi yuzasidan ularda ifodalanilayotgan mavzu doirasidan kelib chiqib, ilmiy matnlarning oʻziga xos belgilaridan ham mutanosiblikdan foydalaniladi deyiladi. "Dialektal matnlarning leksik tahlili amaliy mashgʻulotlarda talabalar bilan amalga oshirilardi. Ilmiy tadqiqotlarda esa bunday tahlilning amalga oshirilganligini eslay olmadim. Bugungi kunda koʻp nar sa dolzarb masalalar jumlasiga kiradi. Su jumladan dialektal matnlarning leksik tahlili ham. Yaʼni sheva soʻzlarimizni dialektal matnlar asosida saqlab qolish va tarix sahifalariga muhrlash, dialektologiya metodologiyasi boʻyicha metod, usul va omillarni aniq shakllantirish hisoblanadi. Bunday dolzarb masalalarda oʻzbek dialektologlari ayni vaqtda jiddiy ilmiy kuzatishlarni olib borishmoqda. Ammo dialektologiya metodologiyasi boʻyicha metod, usul va omillarni aniqlashtirish masalasida jiddiy biror bir ilmiy ish qilinmagan. Olimlarimiz oʻquv qoʻllanma, darslik va ilmiy maqolalar yozishib, dialektologiyaning metodologiyasi masalasiga eʼtibor berishmagan. Shuning uchun "Oʻzbek dialektologiyasi" fanining metodlar bilan oʻqitilishi ham oqsab turibdi".[2] Ilmiy matnlarning ahamiyati shundaki, badiiy yoki publisistik matnlarning oʻzaro, uzviylik shaklari bilan muatnosiblikning shkali, koʻp hollarda maktab darsliklarida, oʻquv qoʻllanmalarda, ilmiy maqolalarda namoyon boʻlishi bilan xarakterlanadi. Imiy matnni tahli qilishning kompleks usullaridan kelib chiqib, olmiy matnlarni tahlil qilishda kalit soʻzlar, kirish soʻzlar vositasida amalga oshirilishi bilan boshqa tahlillardan farq qiladi. Bunda, yozma nutqning ifoda shakllari va qoʻllanilishida tezislar, ilmiy oʻquv qoʻllanmalar matni bilan farqlilikni yuzaga keltiradi deyishadi. Imiy matnlarning tahlilida tushunilishi qiyin boʻlgan soʻzlarning izohlanishi, shuningdek, maxsus qoʻllaniluvchi qoliplarnung ham ofodalanishi yuzasidan ilmiy matnlarning kompleks tahlili amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etishi bilan farqli jihatlarni tashkil etadi. Ilmiy matnlar ilmiy jurnallar va ilmiy qopllanmalar vositasida yuzaga keluvchi toifalar yuzasidan ham anglashiladi deyish mumkin. Matnlarning mukro va makro turda yaxlitlikda ilmiy jihatdan tahlil qilinishi hamda tahlilning oʻzaro prinsp va strukturaviylikka asoslangan holatda amalga oshirilishi ham yaxshi samaralarni berishi bilan izohlaniladi. Shuningdek, bunda, asosan, matnning sarlavhasi tahlili, asosiy qism muhokamasi hamda xulosaviylik kommunikatsiyasi bilan ham aloqadorlikni kasb etadi. "Ilmiy uslubning har bir matnida qurilishning o'ziga xos mantiqi mavjud bo'lib, u tuzilish qonunlariga mos keladigan aniq bir shaklga ega. Odatda tadqiqotchi quyidagi sxemaga rioya qiladi:

-Muammoning mohiyatiga kirish, uning dolzarbligi va yangilanishi;

-Tadqiqot mavzusini tanlash (ba'zi hollarda ob'ekt);

-Maqsadlarni belgilash, muayyan vazifalarni bajarish davomida hal qilish;

-Tadqiqot mavzusiga har qanday tarzda ta'sir etadigan ilmiy manbalarni ko'rib chiqish, ish uchun nazariy va uslubiy asoslarni tavsiflash; Terminlarning asoslanishi;

-Ilmiy ishning nazariy va amaliy ahamiyati;

-Ilmiy ishning mazmuni;

-Eksperimentning tavsifi, agar u amalga oshirilsa;

-Tadqiqot natijalari, uning natijalari bo'yicha tuzilgan xulosalar.

Haqiqatdan ham, ilmiy uslub va umumiy qoidalarga asoslangan ilmiy matnlarning o‘zaro, aloqqadorlikda tahlil etilishi bilan ham aloqdorlik saqlab qolgan holatdanamunaviy tahlil amalda qo‘llaniladi deyish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy matnlar ustida ishlash, ularning tahlil etilishida yuzaga keladigan muammo va kamchiliklarni bartaraf etishning amaliy jihatdan tavsiyalar bilan uzviyligini ta’minlash masalasi ham ahamiyatlidir. Shuningdek, ilmiy matnlar tarkibida kelgan so‘zlar va izohlanishi bilan qolaversa, namunadagidek, ifodalanish yo‘l-yo‘riqlari bilan ham taqqoslilik yuzaga keladi. Ilmiy matnlarning o‘zaro mutanosiblikda tahlil etilishi yuzasidan tilshunoslikka oid birlik va ifodalar, ilmiylik mazmunini o‘zida saqlab qoluvchi jumlalar bilan ham aloqadorlikni saqlagan holda ilmiy matnlarning tahliliga qat’iy ravishda e’tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kurboniyozov Gulmirza, Jalilov Sadaddin. Amaliy o‘zbek tili. Nukus “Nur-Turan-Print” 2023

2. Enazarov Tolib Djumanazarovich. Dialektal matnlarning leksik tahlili metodining amaliy tahlili. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences – 2022

3. https://fayllar.org/v-v-vinokurov-terminning-umum-qollanishdagi-sozdan-farqi-haqid.html?page=4

INNOVATIVE ACADEMY